

УДК 94 (497.2) "18"

В. А. БУРБИГА, М. В. ТОРТИКА

МАКЕДОНИЯ В ГРЕЦЬКІЙ «МЕГАЛІ ІДЕА» (СЕР. XIX — ПОЧ. XX СТ.)

Проаналізовано значення Македонії в грецькій національній програмі («Мегали ідеа»), яка існує як самостійна концепція з середини XIX та до початку XX ст.

Ключові слова: національна свідомість, пропаганда, визвольний рух, дипломатія.

Проанализирована роль Македонии в Греческой национальной программе («Мегали идеа»), известной как самостоятельная концепция с середины XIX в. и до начала XX ст.

Ключевые слова: национальное сознание, пропаганда, освободительная борьба, дипломатия.

The role of Macedonia in the Greek national program («Megali idea»), known as the independent concept from middle XIX and prior to the beginning XX of century was analyzed.

Key words: national consciousness, propagation, struggle for freedom, diplomatic relations.

Актуальність вивчення обраної наукової проблеми полягає в тому, що в процесі національно-державної розбудови суверенної України великого значення набуває розвиток дипломатичних, економічних та культурних зв'язків з іншими країнами. Знання специфіки історії країн-партнерів, зокрема Балканського регіону, може значною мірою сприяти виконанню зазначених завдань. З урахуванням цього особливого значення набуває дослідження історії македонського питання, котре належить до проблем, які вирішити не вдається декільком поколінням дипломатів, політиків, учених.

Македонія, географічна область у центрі Балканського півострова, не мала впродовж століть чітких кордонів. Цю територію, що була в стародавності ядром держави Олександра Македонського, а пізніше входила до складу Римської та Візантійської імперій, Болгарського та Сербського царств, наприкінці XIV — початку XV ст. завоювали турки. У XIX ст. вона являла собою строкатий конгломерат різноманітних народностей та віросповідань.

У XIX — на початку XX ст. македонське питання мало кілька аспектів, тісно пов'язаних між собою. Сутність релігійного полягала в греко-болгарській суперечці про належність населення Македонії до константинопольської патріархії або болгарської екзархії; етнічного — у з'ясуванні його національного характеру (болгарського, сербського, грецького чи македонського); територіального — у визначенні кордонів проживання

кожної з народностей. Унаслідок Балканських війн (1912–1913 рр.) Македонія була поділена на три частини: Егейська (48,5%) відійшла до Греції; Вардарська (38%) — до Сербії; а Пірінська (13,5%) — до Болгарії. В основному цей розподіл зберігся і після Першої та Другої світових війн. Проте складність і запутаність македонського питання продовжує і в новітній час спричиняти розбіжності між балканськими державами, викликає запеклі дискусії та суперечливі точки зору.

Відповідно до визначеної актуальності теми, її хронологічних і територіальних меж, метою дослідження є, перш за все, вивчення історії македонського питання та аналіз ролі Македонії в грецькій національній програмі в середині XIX — на початку XX ст. Це тим важливіше, що в українській історіографії відсутні праці, в яких комплексно розглядалися б історія виникнення македонського питання, а також конкретно політика Греції стосовно Македонії в указаний період.

У середині XIX ст. більшість істориків і географів під Македонією мали на увазі територію басейнів річок Бистриця (Альакмон), Вардару, Струми і Мести. На півночі її кордонами були гори Шар і Скопська Чорна; на півдні — Егейське море і річка Бистриця; на заході — Охридське озеро й Албанські гори; на сході — Родопи і Места. Як провінція Османської імперії, вона складалася із трьох вілайетів: Солунського (Салонікського), Бітольського (Монастирського) і Косовського (Уксьюбського, Скопського), які у свою чергу поділялись на санджаки і кази [5].

Перша половина XIX ст. характеризувалася активізацією національно-визвольних рухів балканських народів, що перебували під турецьким ярмом. Завдяки своєму історичному розвитку й географічному місцезнаходженню Македонія в цей період була однією з найвідсталіших європейських провінцій Османської імперії, значна частина населення якої не мала національної самосвідомості. Це створювало підґрунтя для суперництва сусідніх держав — Болгарії, Сербії, Греції, а пізніше і Румунії, котрі, посиляючись на історичні й етнічні права, вважали приєднання Македонії одним з нагальних завдань своїх національних програм.

Особливо активним втручанням у духовне й політичне життя Македонії в середині XIX ст. відрізнялася Греція, що прагнула довести Європі правомірність своїх територіальних претензій на цю провінцію Європейської Туреччини й одночасно підготувати її населення до майбутнього об'єднання з Королівством.

Основою домагань греків була їхня національна програма — «Велика ідея» («Мегалі ідея»), котра зародилася в 40-х рр. XIX ст., коли рух за визволення земель, що залишилися під турецьким ярмом, охопив Грецію, яка щойно здобула незалежність. Цей рух започатковували такі відомі грецькі громадські діячі, як депутат Національних зборів К. Ікономос, лідер англофільської партії А. Маврокордатос та ін. У своїх виступах у парламенті вони підкреслювали покладену на Грецію історичну місію відновлення

Візантійської імперії, у межах якої вони бачили й Македонію [4, с. 105–109]. Згідно з «Мегалі ідеа», македонці були «славофонами», тобто греками, що говорять слов'янською мовою або «алофонами» — теж еліністами, котрі розмовляли по-іншому і яким необхідно «допомогти» усвідомити себе такими [7, с. 11–12].

З моменту визнання Константинопольською патріархією автокефальності афінської церкви (липень 1850 р.) почалася їхня спільна діяльність з урядом по поширенню й ствердженню грецького впливу в Македонії, що супроводжувалася систематичним переслідуванням і знищенням болгарської культурно-національної традиції. Патріархія чинила опір запровадженню болгарської мови в богослужінні, перешкоджала призначенню духовних осіб болгарського походження в македонські єпархії. Керуючись теорією існування багатомовної грецької нації, що дозволяла вважати греками все православне населення Македонії без етнічних відмінностей, церква зуміла до середини XIX ст. підпорядкувати в релігійному й культурному сенсі велику його частину. Завдяки привілейованому стану патріархії в Османській імперії й у зв'язку з цим багаторічному грецькому впливу, в Македонії до 50-х рр. XIX ст. була створена широка мережа грецьких шкіл, які утримувалися на гроші патріархії й багатих греків. Призначення й підготовку вчителів для них здійснював Афінський університет [3, с. 41]. За рішенням парламенту, міністерства закордонних справ, фінансів і освіти для розвитку грецької культурної традиції в Македонії з державного бюджету виділялися додаткові кошти, окрім того, до неї відправлялися най-здібніших та найенергійніших консулів й учителів. Таким чином, на службу «Великій ідеї» була поставлена церковно-просвітня діяльність багатьох створених з цієї метою товариств. Так, у 1869 р. в Афінах указом короля затверджено «Сіллог (товариство) для поширення грецької писемності», основною метою якого в статуті визначалася елінізація негрецького населення — болгар, влахів, албанців, що перебували під юрисдикцією Константинопольської патріархії [9, с. 56–57]. За два роки свого існування афінський «Сіллог» і аналогічний константинопольський створили на території Європейської Туреччини мережу своїх відділень [4, с. 249–251].

Утворення болгарської екзархії (1870 р.), до складу якої ввійшли декілька македонських єпархій [6, с. 268–272], знову активізувало діяльність грецького уряду. Так, для перешкодження поширенню й зміцненню болгарського релігійного й просвітнього впливу, розпочалося видання пропагандистської літератури з історії Македонії болгарською мовою, але з використанням грецького алфавіту. Ці книги мали «пробудити» елініську свідомість македонського населення й усунути його прагнення перейти на сторону екзархії. Більше того, під патронажем Афін у 1871 р. у Константинополі грецькі архієреї, вчені, просвітители, представники багатих і відомих родин заснували «Македонську дружину», яка, крім освітніх цілей, вербувала для своєї діяльності агентуру з-поміж населення Македонії [3, с. 163].

З початком одного із етапів Східної кризи (1875–1878 рр.) грецька політика в Македонії ввійшла в нову фазу. За рішенням Константинопольської конференції (1876 р.) передбачалося створення двох болгарських областей, до складу яких входила й Македонія. Грецький уряд, вважаючи таке рішення ударом по своїх національних інтересах і поступкою болгарам, надіслав Великим державам прохання про поширення реформ і на грецьке населення Османської імперії. Консули в Македонії, за сприяння міністра закордонних справ Кондоставлоса, «організували» петиції султану від місцевого населення, в яких просили однакових привілеїв для всіх народностей Туреччини. У цей критичний момент грецький уряд, визнавши право болгар на частину Македонії, спробував визначити межі своїх претензій на цю область. Розмежувальною лінією між греками й болгарами Афіни пропонували вважати Неврокоп-Мелнік-Струмїца-Прілеп-Бітоль-Охрид. Основним критерієм визначення греко-болгарського кордону для Греції було визнання верховенства патріархії, національної природи освіти й культури місцевого населення. Обґрунтовуючи свої права на цю частину Македонії, Афіни друкували етнографічні карти М. Діміцаса, І. Лазарідаса й інші, на яких грецькій народності належала найбільша площа її території, а статистика, додана до них, підтверджувала це [4, с. 227–229].

Після Сан-Стефанського договору (1878 р.), згідно з яким у межі автономного князівства Болгарія входила і майже вся Македонія [10, с. 159–175], Греція обрала новий метод захисту своїх інтересів на цій території. Вона почала підготовку збройного повстання, метою якого було перешкодити утворенню Великої Болгарії й підняти «еллінський дух» у Македонії, що довело б Європі грецьке походження місцевого населення. Проте повстання, що спалахнуло в Олімпі, поширилося лише в південно-західних областях Македонії, де жили переважно греки. Серією четницьких акцій, організованих грецькими озброєними загонами в Серській, Костурській, Леринській, Бітольській, Салонікській та інших областях, які супроводжувалися жахливим терором, Афіни намагалися залякати слов'ян Македонії й змусити їх залишитися в складі Османської імперії [8, с. 17]. Така лояльність щодо Високої Порти привела до того, що на початку ХХ ст. між Грецією та Туреччиною виникла деяка політична єдність інтересів. Тобто не висловлюючи претензій (нехай тільки публічно) стосовно відокремлення Македонії від Османської імперії — чого безпосередньо вимагала болгарська політична й економічна еліта — грецький уряд спеціально підкреслював антиболгарську, а не антитурецьку спрямованість андартів (національних партизанських загонів). Дійшло до того, що «... турецький уряд повідомив Афіни, про те, що турецькі війська прагнуть запобігти зіткненню з греками» [12, с. 313].

Натхненний рішеннями Берлінського конгресу, що залишив Македонію в складі Туреччини [10, с. 192], грецький уряд почав розробку широкомасштабної програми дій у македонських вілайєтах, для виконання якої з казни виділялися суми, котрі у два-три рази перевищували витрати на таку ж

пропаганду, але розгорнута ще до російсько-турецької війни (1877–1878 рр.). У результаті до кінця XIX ст. кількість грецьких організацій у Македонії збільшилася у два рази, кількість шкіл — у три, а учнів — приблизно в п'ять разів [1, с. 8]. Обурені наступом грецької пропаганди жителі міст Воден, Костур, Велес, Солунь і Кукуш у липні 1880 р. скаржилися в Константинополь голові Міжнародної комісії з перегляду §23 Берлінського договору на «повсякденні фізичні і моральні страждання та муки, недостойні інтриги і переслідування з боку грецьких митрополитів і сіллогів, що намагаються перешкоджати розумовому, моральному й національному розвитку болгарського населення Македонії...» [6, с. 410].

Найбільшого піднесення грецька пропаганда в Македонії досягла за часів прем'єр-міністра Х. Трикупіса (1882–1895 рр.). У цей період афінський «Сілог» прийняв новий устав, за яким уся його діяльність фінансувалася й контролювалася урядом. Поступово в руках держави зосередилося керівництво всією пропагандою в Македонії, на яку з 1885 по 1891 рр. була виділена величезна сума в 300.000 драхм [11, р. 480].

Об'єднання Східної Румелії з Болгарським Князівством (1885 р.) ще більше посилило увагу грецьких політиків до національного питання. Побоюючись підвищення авторитету Болгарії й можливого возз'єднання з нею Македонії, вони здійснили чергові кроки до централізації своєї пропаганди. На початку 1887 р. при Міністерстві закордонних справ Греції створено спеціальний комітет по підтримці церкви й освіти, який проаналізував стан пропаганди в Європейській Туреччині та прийняв рішення про збільшення там кількості грецьких навчальних закладів і поліпшення якості освіти в них, що мало зміцнити вплив Королівства в Македонії [7, с. 265].

Разом з пропагандистськими заходами, Греція безуспішно намагалася досягти дипломатичної домовленості з іншими претендентами на Македонію. Відкидаючи пропозицію Болгарії про надання Македонії статусу привілейованої провінції Османської імперії (по суті автономії), Афіни під час переговорів 1882–1883 рр. наполягали на її поділі¹. Греко-сербська угода також не відбулася через розбіжності сторін із приводу розмежування Македонії між ними [8, с. 22].

На початку 90-х рр. XIX ст. через гостру економічну кризу й внутрішньополітичну нестабільність Афіни не могли приділяти належної уваги й виділяти відповідні кошти на пропаганду. Як свідчив в одному зі своїх донесень за грудень 1892 р. британський консул у Солуні Дж. Блант, грецький вплив у Македонії поступово зменшувався, що виражалося в збільшенні кількості болгарських шкіл, учнів та виході сіл з-під відомства патріархії [2, с. 345–346]. У зв'язку з цим у грецьких політичних колах вини-

---

¹ Кожної конкретної миті "Македонське питання" в національній політиці Греції, Сербії та Болгарії мало характерні державно-адміністративні ознаки, тобто різноманітні політичні уряди ставилися до цього регіону і як до османської провінції, і як до автономної області, і, насамперед, як до території, налаштованої на негайний міждержавний розподіл.

кли сумніви щодо ефективності сформованої пропаганди, відбувалося переосмислення методів і засобів досягнення національних ідеалів. У результаті цього до кінця сторіччя Греція поряд з інтенсивною дипломатичною та всебічною посиленою церковно-просвітницькою діяльністю поступово почала переходити до збройних методів, що досягли свого піку під час Ілінденського повстання (1903 р.). У цей же час необхідно підкреслити, що акції бойових партизанських загонів не були припинені і тоді, коли скінчилося повстання. Так, у 1905 р. тільки в одному Бітольському вілайєті функціонувало, за деякими даними, від 800 до 1000 андартів, діяльність яких не закінчувалася як мінімум аж до 1908 р.

Крім того, в 1905 р. деякі офіційні особи, які функціонували в Константинополі від імені грецького уряду, дали зрозуміти османській адміністрації, що акції партизанського руху є лояльними стосовно турецької влади і «... налаштовані виключно проти болгар... і в жодному разі не зазіхають на цілісність османських володінь у Македонії...» [12, с. 313].

Таким чином, політика Греції в Македонії по втіленню в життя «Мегалі ідеа» слугувала виключно політичним цілям — підготувати й обґрунтувати майбутні територіальні завоювання в Європейській Туреччині. Проте незважаючи на зусилля й великі матеріальні кошти, що виділялися на пропаганду в Македонії грецькою державою, їй не вдалося зупинити пробудження національної свідомості македонського населення.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення ситуації, яка склалася в болгарському соціал-демократичному русі у відповідь на впровадження серед етнічного болгарського населення Македонії політичних і пропагандистських засобів утілення «Мегалі ідеа».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Божинів В. Българската просвета в Македония и Одринска Тракия 1878–1913 / В. Божинів. — София, 1982. — 390 с.*
2. *Британски дипломатически документи по българския национален въпрос. Т. 1 (1878–1893). — София, 1993. — 365 с.*
3. *Ванчев Й. Новобългарската просвета в Македония през Възраждането / Й. Ванчев. — София, 1982. — 340 с.*
4. *Данова Н. Х. Националният въпрос в гръцките политически програми през XIX век / Н. Данова. — София, 1980. — 289 с.*
5. *Коледаров П. С. Името Македония в историческата география / П. Коледаров. — София : Наука и изкуство, 1985. — 210 с.*
6. *Македония. Сб. документов и материалов. — София, 1980. — 935 с.*
7. *Националноосвободителното движение на македонските и тракийските българи. 1878–1944. — Т. 1 (1878–1893). — София, 1994. — 306 с.*
8. *Поплазаров Р. Гръцката политика спремо Македонија во втората половина на XIX и почетокот на XX в. / Р. Поплазаров — Скопје, 1973. — 325 с.*
9. *Поплазаров Р. Ослободителните вооружени борби на македонскиот на-*

- род во периодот 1850–1878 / Р. Поплазаров. — Скопје, 1977. — 210 с.
10. Сборник договоров России с другими государствами. 1856 — 1917. — М., 1952. — 462 с.
11. Trajkova V. Ch. *Tricoupis et les tentative d'un Rapprochement balkanique durant les annees 80 et le debut des annees 90 du XIX s. // Relations et influences reciproques entre grecs et Bulgares, 18–20 s. — Thessaloniki, 1991. — P. 477–510.*
12. Ямбаев И.М. Македония в 1878–1912 гг. / И.М. Ямбаев // В «пороховом погребе Европы» 1878–1914. — М. : Индрик, 2003. — С. 297–321.

Надійшла до редколегії 03.03.2010 р.